

Thomas Grasselt

Przeworsk-Einflüsse in Fundkomplexen der Latènezeit zwischen Ilm und Saale

Wpływy kultury przeworskiej w materiałach z okresu lateńskiego pomiędzy rzekami Ilm i Soławą

Zusammenfassung

Als Stichprobe wurde Siedlungskeramik von Oberflächenfundplätzen und einer neuen Ausgrabung von Kleinschwabhausen, Weimarer Land, im Raum zwischen Ilm und Saale verglichen. Die nach ihrer Randfacetierung bestimmten Scherben gehören unterschiedlichen Warengruppen an, die sich technisch nach ihrer Machart und auch formenkundlich voneinander unterscheiden. Eine Feinkeramische Gruppe (Scherben von dünnwandigen Töpfen mit sehr exakter Ausführung der Randgestaltung) folgt den Originalen wie sie vielleicht nicht nur aus der Przeworsk-Kultur sondern allgemein aus dem – geographisch – ostgermanischen Raum bekannt sind. Archäologisch gut erkennbar, gab es in D1 im östlichen Thüringer Becken entlang der Saale eine Intensität kultureller Verbindung, auch im Bestattungsritus, die sicher auch auf die Mobilität, auf die Migration von Menschen zurückgeführt werden kann.

Keywords: Jüngere Latènezeit; Thüringen; Ilm Saale Gebiet; Kleinschwabhausen; ostgermanische Einflüsse; Siedlungskeramik; Przeworsk-Keramik.

Podsumowanie

W niniejszym tekście porównano próbę referencyjną ceramiki z badań na osadzie w Kleinschwabhausen oraz materiały powierzchniowe ze stanowisk w rejonie Weimaru, pomiędzy rzekami Ilm i Soławą. Fragmenty o facetowanych krawędziach należą do różnych grup ceramiki, różniących się od siebie technologią (sposobem wykonania) oraz morfologicznie. Grupa ceramiki cienkościennej (fragmenty wyświecanych garnków o starannie profilowanych krawędziach) nawiązuje do form znanych z kultury przeworskiej, występujących jednak w całej strefie wschodniogermańskiej. Materiały archeologiczne – również te sepulkralne – wskazują jednoznacznie, że w fazie LTD1 we wschodniej części Kotliny Turyńskiej, wzduż rzeki Soławy, dochodziło do intensywnych procesów wymiany kulturowej, dla których podstawą była mobilność grup ludzkich.

Keywords: Późny okres lateński; Turyngia; tereny rzek Ilm i Soławy; Kleinschwabhausen; wpływy wschodniogermańskie; ceramika osadowa; kultura przeworska.

I Einleitung

Zur Untersuchung wurde mit Blick auf das Projekt und die zur Diskussion gestellten Überlegungen zur Siedlungsgrabung Leimbach, Lkr. Nordhausen, eine kleine Teillandschaft Thüringens zwischen Ilm und Saale gewählt, die, sieht man den Kern thüringischer Latène-Kultur im Thüringer Becken zwischen den Flusstälern von Gera, Apfelstädt und Unstrut, eine östliche Randlage zum Zentrum einnimmt.

Das Ilm-Saale-Flussgebiet gehört zum Einzugsgebiet der Elbe. Die Saale bildet darin eine Nord-Süd Achse, die zwischen Mittelelbe und östlichem Thüringen verbindet und somit auch geeignet ist, die Richtung für Besiedlungsvorgänge zu weisen. Die Ilm mündet von Südwesten aus dem mittleren Thüringer Wald kommend, die Ostflanke der Finne durchbrechend, bei Großheringen in die Saale. Entlang der Ilm, von Bad Sulza weiter flussaufwärts durch die Weimarer Mulde hindurch, öffnet sich das zentrale Thüringer Becken. Die Täler von Ilm und Saale markieren, wird mit Bevölkerungsbewegungen von Norden und Nordosten gerechnet, Verkehrs- und Siedlungskorridore nach Ost und Mittelthüringen.

Die Siedlungsbedingungen zwischen Ilm und Saale sind um ihr Mündungsgebiet und südlich davon als gut zu bezeichnen. Bei Höhen zwischen 200 bis 350 m wird der Untergrund überwiegend vom Muschelkalk gebildet, dessen tiefgründige Böden noch gute Erträge liefern. Besonders eignen sich die im nördlichen Teil der Ilm Saale Platte vorhandenen Löß- und Lößlehmflächen für einen ertragreichen Ackerbau. Die Quellen im Muschelkalk speisen seichte Fließgewässer, die zum Ilm- und zum Saletal entwässern. Erdfälle verteilen sich über die Muschelkalkfläche südlich und südöstlich von Weimar.

Nach Süden, die Saale und Ilm aufwärts, ab der Linie Dienstädt (Ilm) – Kahla (Saale) steigt das Gelände zum Thüringer Wald an. Die Bodenbildungen des Muschelkalks werden steinig und flachgründig, auch wird es trockener. Der im Siedlungsraum anstehende Buntsandstein bietet mit seinen sandigen Böden nur mäßige bis ungünstige Siedlungsbedingungen und wird während der vorrömischen Eisenzeit gemieden. In den Flusstälern der Saale und auch der Ilm wurden die vor Hochwasser schützenden Niederterrassen sowie Flussübergänge in der vorrömischen Eisenzeit und in der

I Wstęp

W nawiązaniu do prowadzonego projektu badawczego na osadzie w Leimbach, pow. Nordhausen, i pierwszych jego efektów jako przedmiot analizy został wybrany mały obszar Turyngii pomiędzy rzekami Ilm i Soławą, będący wschodnią rubieżą rozprzestrzenienia kultury lateńskiej w Kotlinie Turyńskiej, pomiędzy dolinami rzek Gera, Apfelstädt i Unstruta.

Rzeki Ilm i Soława stanowią dopływy Łaby. Soława tworzy przy tym północno-południową oś łączącą środkową Łabę z wschodnią Turyngią, potencjalnie nadającą kierunek ruchom osadniczym. Ilm płynie przez środek Lasu Turyńskiego, przedziela się przez wschodnią flankę górskiego pasma Finne i wpada do Soławy od południowego-zachodu koło Großheringen. Podążając od Bad Sulza w górę rzeki Ilm, po pokonaniu niecki Weimarer Mulde, dociera się do centralnej części Kotliny Turyńskiej. Mówiąc o ruchach migracyjnych od północy i północnego wschodu można stwierdzić, że doliny rzek Ilm i Soławy wyznaczają korytarze komunikacyjne i osadnicze, prowadzące do wschodniej i środkowej Turyngii.

Warunki osadnictwa na obszarze pomiędzy rzekami Ilm i Soławą można określić u ujścia tych rzek i na terenie dalej na południe jako dobre. Wysokość terenu wynosi tu od 200 do 350 m, podłożę zbudowane jest przeważnie z wapienia muszlowego, na którym spoczywa gruba warstwa gleby, dająca dobre plony. Do uprawy nadają się przede wszystkim ziemie lessowe i lessowogliniaste północnej części płaskowyżu *Ilm-Saale-Platte*, leżącego na południowo-wschodniej krawędzi Kotliny Turyńskiej. Wypływające z wapienia muszlowego źródła zasilają płytkie cieki wodne, spływające do dolin rzeki Ilm i Soławy. Na południe i południowy wschód od Weimaru w gruncie z wapienia muszlowego utworzyły się zapadliska.

W górę rzek Soławy i Ilm, w kierunku południowym, mniej więcej od linii Dienstädt (Ilm) i Kahla (Soława), teren wznaosi się ku Lasowi Turyńskiemu. Ziemia staje się tu kamienista i sucha, a warstwa gleby cieńska. Piaszczyste gleby oraz obecność dużej ilości skał (pstrego piaskowca) stwarzały niekorzystne warunki osadnicze, wskutek czego teren ten był w okresie przedrzymskim unikany. Zarówno w tej epoce jak i w okresie rzymskim jako miejsca osadnicze w dolinach rzek Soławy i Ilm wyzyskiwano zabezpieczone przed powodzią terasy niskie

Kaiserzeit aufgesucht. Die Karte (Abb. 1) lässt den sich aus den günstigeren Standortbedingungen ergebenden Besiedlungsschwerpunkt im Norden erkennen.¹

Die Frage nach den ostgermanischen Einflüssen in Mittel- und Westdeutschland während der Spätlatènezeit wurde von Rolf Hachmann 1956/1957 unter Einbeziehung früherer Arbeiten systematisch untersucht und archäologisch-kulturell definiert. Die Bezeichnung ‚Ostgermanisch‘ wurde im geographischen Sinn verwendet: Im Mittelpunkt standen Grabfunde östlich von Oder und Neiße.

Mit der Darstellung der Anfänge germanischer Besiedlung im Mittelgebirgsraum durch Karl Peschel 1978 wird die ostgermanische Oder-Warthe-Keramik, eine keramiktypologisch von ortsüblichen Tonwaren deutlich unterscheidbare Warenguppe, neu aufgenommen kartiert und in den historischen Kontext von Bevölkerungsbewegungen des 1. Jh. v. u. Z. gestellt. In die Kartierung² gehen neu auch die zahlreichen Keramikfunde der Oder-Warthe-Gruppe aus Siedlungen der gesamten Mittelgebirgszone ein. Rosemarie Müller nahm aus Anlass der Würdigung von Peschels Forschungsleistung letztmalig eine Ergänzung der Fundliste vor.³ Bedingt durch den Fortgang der Feldforschungen, insbesondere durch die zahlreichen Siedlungsgrabungen im mitteldeutschen Raum, sind weitere Verdichtungen des Kartenbildes zwingend zu erwarten. Nachbesserungsbedürftig ist angesichts der unterschiedlichen Keramikmengen von vielen Plätzen die bisher nur allgemein qualitative Erfassung der Fundplätze mit Przeworsk-Formen. Das dadurch entstehende Verbreitungsbild behält seit Hachmann seine Gültigkeit, bietet aber im vorliegenden Maßstab wegen und trotz der großen Dichte keine Möglichkeiten zu einem auch räumlich differenzierten qualitativen Vergleich der Oder-Warthe- bzw. Przeworsk-Keramik führenden Siedlungskomplexe. Gräber treten dabei insgesamt zurück, bleiben aber nach ihren archäologischen Inhalten als geschlossene Funde und Quellen zum Ritus sehr signifikant für die Fragestellung. Siedlungen mit ihren Aussagen zum wirtschaftlichen Alltag kann – gute Ausgrabungen mit entsprechendem Materialaufkommen vorausgesetzt – eine differenziertere Sicht auf die Einflüsse von östlich der

oraz punkty umożliwiające przeprawę przez rzekę. Mapa (ryc. 1) pokazuje, że lepsze warunki życia częściej skłaniały do osiedlania się na północy.¹

Kwestia wpływów wschodniogermańskich w średnokowych i zachodnich Niemczech w późnym okresie lateńskiego została (przy wykorzystaniu wcześniejszych prac) systematycznie zbadana i zdefiniowana pod kątem kulturowo-archeologicznym przez Rolfa Hachmanna w latach 1956/57. Określenie ‚wschodniogermańskie‘ zostało przez niego użyte w znaczeniu czysto geograficznym, jako sygnał, iż chodzi tu o znaleziska grobowe ze strefy na wschód od Odry i Nysy.

W pracy o początkach osadnictwa germanickiego na Średniogórzu Niemieckim, jaką w roku 1978 przedstawił Karl Peschel, tzw. wschodniogermańska ceramika odrzańsko-warciańska, typologicznie wyraźnie odróżniająca się od materiałów lokalnych, została skartowana i omówiona w historycznym kontekście ruchów ludnościowych I w. p. n. e. Na mapie² zostały także przedstawione liczne nowe znaleziska z osad całego pasa Średniogórza Niemieckiego. Ostatni raz uzupełnienia listy znalezisk podjęła się Rosemarie Müller, w poświęconej Peschelowi księdze jubileuszowej.³ Efekty intensywnych badań terenowych, w szczególności wykopalisk podejmowanych na osadach w średnokowych Niemczech, z całą pewnością znacznie zagęszczają mapę osadniczą. Potrzebą chwili jest intensyfikacja badań, ograniczających się dotychczas do bardzo ogólnej analizy poszczególnych stanowisk. Zasadniczo obszar rozprzestrzenienia opisywanej ceramiki nie zmienił się od czasów Hachmanna. Przyrost ilościowy oraz gęstość występowania stanowisk bardzo utrudniają jednak wszelkie głębsze analizy osadnictwa ‚odrzańsko-warciańskiego‘ bądź przeworskiego, czy to pod względem geograficznym, czy statystyczno-materiałowym. Groby występują co prawda rzadko, jako zespoły zwarte mają jednak kapitalne znaczenie zarówno dla studiów materiałowych jak i dla badań nad obrządkiem pogrzebowym. Materiał pozyskany na osadach daje wgląd w codzienne funkcjonowanie i gospodarkę, pozwala też wysnuwać szczegółowe wnioski odnośnie tego, na ile zaznaczały się tam wpływy z terenów na wschód od Odry, nad środkowej Łaby oraz południowej Haweli. Efektem tych analiz powinna być po-

1 Siehe Fundstellenverzeichnis auf Seite 69–72.

2 Peschel 1978, Karte mit Fundstellenverzeichnis; Peschel 1989, Karte Abb. 5, 52.

3 Müller 1999, 150.

1 Zobacz wykaz stanowisk uwzględnionych na stronie 69–72.

2 Peschel 1978, mapa z wykazem stanowisk archeologicznych; Peschel 1989, mapa ryc. 5, 52.

3 Müller 1999, 150.

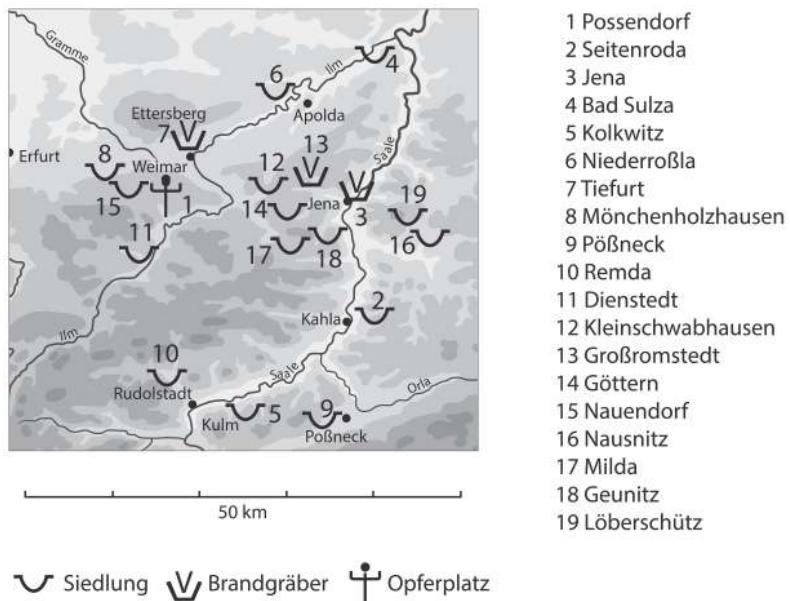

Abb. 1 Fundkomplexe mit Keramik nach Przeworsk-Art auf der Ilm-Saale-Platte.

Ryc. 1 Stanowiska z ceramiką typu przeworskiego na płaskowyżu Ilm-Saale-Platte.

Oder und aus dem Mittelelbe- sowie südlichen Havelgebiet abgewonnen werden. In Summe steht am Ende erneut eine Prüfung der ethnisch-stammlichen Interpretationsmöglichkeiten, auch gelenkt von den historischen Überlieferungen.⁴ Es erscheint hilfreich, auf kleinere, geographisch abgrenzbare Siedlungsräume zurückzugreifen. Mit der hier vorgenommenen Fokussierung auf die Ilm-Saale-Platte wird eine Teillandschaft am südöstliche Rand der thüringischen Latènebesiedlung zur Fallstudie (Abb. 1). Es bietet sich an, den Vergleich zum thüringischen Latènezentrum zwischen den Flussläufen der Gera, Apfelstädt und Unstrut sowie zum thüringischen Norden zwischen Unstrut und Harz zu versuchen.

Eine kurze Besprechung der Fundplätze soll mit Possendorf beginnen. Nach der lückenhaften Überlieferung der Fundumstände der beim Torfstechen 1859 im Tobrizteich – einem ehemals seebildenden Erdfall – angetroffenen Funde haben wir eine Kultstätte vor uns. Im zutreffenden Vergleich mit Oberdorla wurde Possendorf wegen des herausragenden Fundes eines Pfahlgötzen, der allerdings nicht überliefert, sondern von Friedrich Klopfleisch nachträglich rekonstruiert wurde, in die Römische Kaiserzeit datiert. Anhand des zum Inventar gehörenden, lange benutzten und mehrfach reparierten Bronzekessels mit dreieckiger Henkelattasche war auch eine völkerwanderungszeitliche Einordnung vertreten worden. Auch ein latènezeitlicher Ansatz war

ownna interpretacja stosunków etnicznych i plemiennych na badanym obszarze, wykorzystująca także przekazy źródeł pisanych.⁴ W centrum badań winny stać mniejsze, ściśle geograficznie wydzielone przestrzenie osadnicze, przede wszystkim płaskowyż Ilm-Saale-Platte na południowo-wschodniej krawędzi turyńskiego osadnictwa w okresie lateńskim (ryc. 1). Dałoby to możliwość poczynienia porównań pomiędzy lateńskim centrum Turyngii, leżącym pomiędzy rzekami Gera, Apfelstädt i Unstruta, i turyńską północą, pomiędzy rzeką Unstrutą i górami Harz.

Krótkie omówienie stanowisk należałoby rozpocząć od Possendorf. Sądząc z fragmentarnego opisu okoliczności znaleziska, do którego doszło w roku 1859 przy kopaniu torfu w powstałym w zapadlisku jeziorze Tobrizteich, byłoby to najpewniej miejsce kultu. *Per analogiam* do znanego stanowiska w Oberdorla, ze względu na rzadkie znalezisko figurki kultowej (niestety nie zachowała się, rekonstrukcję wykonał Friedrich Klopfleisch), Possendorf było datowane na okres rzymski. Obecność wśród inwentarza długo używanego i częstokroć reperowanego kotła z brązu o trójkątnych ataszach dawała z kolei asumpt do datowania na okres wędrówek ludów. Początkowo w dyskusji odnośnie chronologii rozważano również okres lateński, co jednak odrzucił Hachmann.⁵

4 Beispielsweise Hachmann 1956/1957, Peschel 1978, 56–66; Müller 1999, 147–148; Meyer 2012/2013, 62–63.

4 Np. Hachmann 1956/1957, Peschel 1978, 56–66; Müller 1999, 147–148; Meyer 2012/2013, 62–63.

5 Hachmann 1956/1957, 58.

früh in der Diskussion, ist jedoch von Hachmann abgelehnt worden.⁵ Dem widersprach Peschel,⁶ der das letztlich einzig gut datierbare Material, ein überliefertes Exemplar von ehemals 7 Gefäßen, die zur anthropomorphen Pfahlgottheit und zum Bronzekessel im Halbkreis angeordnet beobachtet worden waren, nach Latène D stellte.

Die Rekonstruktion des nie dokumentierten Befundes bleibt unsicher. Das Gefäß (Taf. 1. 2) ist real. Bei dem Stück handelt es sich um eine eiförmige, dickwandige Form mit ausbiegender, abgerundeter Randlippe und einer Innenfacettierung sowie zwei jeweils im Ansatz verbreiterten, unter dem Rand eingezapften Henkeln. Der Zweihenkeltopf ist eine typische Hochform aus dem Spektrum der im Mittelgebirgsraum verbreiteten Grobkeramik, die Przeworsk-Vorbildern folgt und auch noch im Siedlungsmaterial des Großromstedter Horizonts vorkommt.⁷

Das Besondere für den Possendorfer Komplex ist, dass die nach ostgermanischen Vorbildern gefertigte Keramik, im Zusammenhang mit einer Kultstätte auch eine Quelle zum rituellen Leben der Bevölkerung wird. Der Befund erfordert es, die Verbindung kultischer Praktiken mit der Przeworsk-Kultur zu prüfen.⁸ Eine solche Sicht würde, wie auch für die Kultstätten der Latène- bis Kaiserzeit in Oberdorla postuliert,⁹ auf einen überregional verbreiteten Fruchtbarkeitskult mit Bezügen zur Erde und zum Wasser hinweisen. Vergleichbare Fundanordnungen sind nördlich und nordöstlich, von Polen bis nach Skandinavien zu finden.¹⁰ In den latène- bis frühkaiserzeitlichen Komplexen des nordwestthüringischen Oberdorla – Befunde von Heiligtümern einer einheimischen Bevölkerung – sind, anders als in den umliegenden Siedlungen, keine eindeutigen Przeworsk-Funde geltend zu machen. Lediglich ein Henkelgefäß mit kantigem Rand aus dem Heiligtum La 14 und eine rädchenverzierte Tasse aus dem Heiligtum FR 3 kämen in Frage.¹¹ Die individuellen Befunde der Oberdorlaer Kultstätten und deren mögliche Deutungen sind den Beobachtungen in Possendorf nach dem ihnen inne-

Negatywnie odniósł się do tego Peschel,⁶ który zachowny układ 7 naczyń, tworzących niegdyś półkole wokół figurki antropomorficznego bożka na palu oraz brązowego kotła, jedyne znalezisko dające się dobrze umiejscowić chronologicznie, datował na fazę D okresu lateńskiego.

Rekonstrukcja tego obiektu, ze względu na brak dokumentacji polowej, jest wysoce niepewna. Jedynym zachowanym zabytkiem jest jajowate naczynie grubościenne o wychylonej, zaokrąglonej i facetowanej od wewnętrz krawędzi (tabl. 1. 2) oraz z dwoma rozszerzonymi u nasady, zamocowanymi poniżej krawędzi uchami. Wysokie garnki dwuuchne należą do typowego spektrum form ceramiki grubościennej w środkowych Niemczech (na Średniogórzu Niemieckim), naśladującej wzorce przeworskie i pojawiającej się jeszcze w materiałach osadowych w horyzoncie Großromstedt.⁷

Osobliwością kompleksu z Possendorf jako miejsca kultu jest to, że odkryta tutaj, wykonana według wzorców wschodniogermańskich ceramika staje się również źródłem wiedzy o obrzędach rytualnych lokalnej ludności. Charakter obiektu czyni wskazanym zbadanie jego powiązań z praktykami kultowymi kultury przeworskiej.⁸ Można by przez to uzyskać wskazówki na istnienie ponadregionalnego kultu płodności z odniesieniami do ziemi i wody, tak jak było to sugerowane w przypadku stanowiska w Oberdorla.⁹ Obecność porównywalnych znalezisk stwierdzono na obszarach położonych na północy i północnym wschodzie, od Polski po Skandynawię.¹⁰ W kompleksie z okresu lateńskiego i z wczesnego okresu wpływów rzymskich z Oberdorla, w północno-zachodniej części Turynii, gdzie również zidentyfikowano miejsca kultu lokalnej ludności, w przeciwieństwie do otaczających osad nie stwierdzono obecności znalezisk o jednoznacznie przeworskiej proveniencji. W rachubę mogłyby wchodzić jedynie uchate naczynie o profilowanej krawędzi z sanktuarium La 14 oraz ozdobiony kółkiem zebatym kubek z sanktuarium FR 3.¹¹ Potencjalna interpretacja poszczególnych obiektów z miejsc kultu w Oberdorla i ich znaczenia ideowego będzie przypuszczalnie zbieżna ze spostrzeżeniami odno-

5 Hachmann 1956/1957, 58.

6 Peschel 1978, 182.

7 Peschel 1989, 52; Peschel 2003, 317.

8 Eine solche ostgermanische Verbindung Possendorfs sieht bereits Schulz 1939, 163.

9 Behm-Blancke 2002/2003, 48–49.

10 Makiewicz 1988; Makiewicz 1989 Gefäßopfer; Peschel 2003, 315.

11 Behm-Blancke 2002/2003, Taf. 29 und 48.

6 Peschel 1978, 182.

7 Peschel 1989, 52; Peschel 2003, 317.

8 Już wcześniej powiązania takie zauważał Schulz 1939, 163.

9 Behm-Blancke 2002/2003, 48–49.

10 Makiewicz 1988; Makiewicz 1989; Peschel 2003, 315.

11 Behm-Blancke 2002/2003, tabl. 29, 48.

wohnenden Gedankengut wahrscheinlich sehr ähnlich, in der Keramik aber nicht übereinstimmend.

Alle zwischen Ilm und Saale liegenden Gräberfelder der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und beginnenden Kaiserzeit zeigen nach Ritus und/oder Beigabenauswahl Przeworsk-Einflüsse. Einen zentralen Platz nimmt das Gräberfeld von Großromstedt ein. Mit seinen 579 älterkaiserzeitlichen Brandgräbern setzt es in Latène D2a (Eggers A) ein und reicht bis B1, in frühiberische Zeit.¹² Innerhalb der Belegungsabfolge früh anzusetzende Urnengräber mit Waffenbeigaben wie Grab 1908 E 23 zeigen noch einen östlichen Einfluss, mit dem auch das Aufkommen der Waffengrabsitte insgesamt verbunden wird.¹³ Es steht in Frage, ob in großromstedtzeitlichen Grabkomplexen elbgermanischen Charakters, auch solchen ohne Waffen, eine in die frühe Kaiserzeit fortwirkende Verbindung zwischen Mitteldeutschland und dem Verbreitungsgebieten von Oksywie- und Przeworsk-Kultur festgestellt werden kann, oder ob deren Einfluss im Mittelgebirgsraum auf die Stufen Latène C2/D1 (A_{1–2}) beschränkt bleibt.

In diesem Zeithorizont gelangten die schlecht dokumentierten Gräber von Weimar-Tiefurt in die Erde. Sie sind typisch für die thüringische Kontaktzone. Als östliche Komponente könnte der Hinweis auf den Ritus der Brandschüttung mit mehreren Gefäßresten in Grab 5 gelten. Der Fund einer Lanzenspitze lässt mindestens ein zerstörtes Waffengrab erwarten. Sonst überwiegen in Tiefurt gedrehte Schulterwulstgefäße als Urnen.¹⁴ Das Brandgräberfeld von Jena Lerchenfeld erbrachte Przeworsk-Keramik ohne gesicherte Befundzusammenhänge. Die Funde sind mit denen aus Tiefurt z. T. vergleichbar. Mit einer verbogenen Lanzenspitze liegt ebenfalls ein Hinweis auf ein frühes Waffengrab vor. Brandschüttungsgräber mit Inventaren ostgermanischer Provenienz, die noch nach Latène C2 (A₁) datiert werden können, erbrachte das saaleabwärts gelegene Gräberfeld I von Naumburg, Linsenberg/Koppentalstraße, mit einem Krausengefäß aus Grab 2 und einem massiven Plattengürtelhaken aus Grab 1.¹⁵

śnie Possendorf, zgodność ta nie dotyczy jednak samej ceramiki.

Obrządek pogrzebowy, wybór oraz schemat wyposażenia grobowego wskazują na silne wpływy przeworskie na wszystkich cmentarzyskach z młodszego okresu przedrzymskiego i z początku okresu rzymskiego położonych pomiędzy rzekami Ilm i Soławą. Centralne miejsce zajmuje tu cmentarzysko w Großromstedt z jego 579 grobami ciałopalnymi. Cmentarzysko zaczęło funkcjonować w fazie Lt D2a (Eggers A), natomiast najmłodsze groby pochodzą z fazy B1.¹² Już wcześniej pojawiać się na nim zaczęły groby popielnicowe zawierające militaria (np. grób 1908 E 23), świadczące o wpływach ze wschodu, z którymi generalnie wiąże się zwyczaj wkładania broni do grobów.¹³ Powstaje pytanie, czy w wykazujących cechy kultury Germanów nadlabskich kompleksach grobowych z horyzontu Großromstedt (także tych bez broni) da się stwierdzić jeszcze w początkach okresu rzymskiego obecność powiązań pomiędzy terenami Niemiec środkowych i strefą kultury przeworskiej i oksywskiej, czy też wpływ tych kultur na Średniogórze Niemieckie ograniczał się jedynie do początków późnego okresu lateńskiego, a więc do faz Lt C2/D1 (A_{1–2}).

Z tym horyzontem czasowym trzeba wiązać typowe dla turynskiej strefy kontaktowej (złe jednak zadoокументowane) groby z weimarskiej dzielnicy Tiefurt. Wpływ ze wschodu sygnalizuje zawierający szczątki stosu i liczne fragmenty naczyń grób 5. Znalezisko grotu włóczni sugerowało obecność zniszczonego grobu z bronią. Jako popielnice występują jednak w Tiefurt naczynia toczone.¹⁴ Na cmentarzysku ciałopalnym Jena Lerchenfeld odkryto ceramikę przeworską bez określonego kontekstu. Znaleziska te są po części porównywalne z materiałami z Tiefurt. Odkrycie zgiętego grotu włóczni jest wskazówką, że mógł on pochodzić z grobu z bronią. Groby ciałopalne obsypane szczątkami stosu z inwentarzami o wschodniogermańskiej provenienции, datowane najpewniej na fazę Lt C2 (A₁), odkryto na położonym dalej w dół Soławę cmentarzysku I w Naumburgu (Linsenberg/Koppentalstraße): grób 2 zawierał naczynie z kryzą, grób 1 masywną klamerę do pasa (tzw. Plattengürtelhaken).¹⁵

12 Peschel 2005.

13 Peschel 1978, 67–71.

14 S. Barthel 1966, 266.

15 Spehr 1968, Naumburg Gräberfeld I, Gräber 1 und 2, Abb. 2, 237.

12 Peschel 2005.

13 Peschel 1978, 67–71.

14 S. Barthel 1966, 266.

15 Spehr 1968, Naumburg cmentarzysko I, groby 1 i 2, ryc. 2, 237.

2 Neue Ausgrabungen in Kleinschwabhausen

Mit der Untersuchung von 2 ha Fläche am südlichen Ortsrand von Kleinschwabhausen in den Jahren 2012 und 2013 wurde erstmals ein aussagekräftiger Siedlungsausschnitt zur vorrömischen Eisenzeit auf der Ilm-Saale-Platte ausgegraben. Die Ansiedlung ist zu großen Teilen erfasst und scheint auch über die gesamte Latènezeit bestanden zu haben.¹⁶ Ebenerdige Hausgrundrisse, eingetiefte Häuser, Vorratsgruben und technische Anlagen lieferten ein umfangreiches Keramikmaterial, das zwischen die Stufen Latène A und D datiert. Seine Auswertung wird für die Formenkunde des östlichen Thüringen im Vergleich mit den Fundmaterialien der näher liegenden Siedlungen von Pößneck, Remda¹⁷ sowie Schönburg im Burgenlandkreis,¹⁸ einige Bedeutung besitzen.

Hier interessiert ein Keramikkomplex der jüngeren Latènezeit aus dem Befund 585 (Taf. 2, Taf. 3, Taf. 4). Es handelt sich dabei um eine im Planum unregelmäßige, ca. 4,0 × 4,5 m große, dunkel-graubraune Verfärbung, die durch die gegenseitige Überschneidung mehrerer Gruben verschiedener Funktion im anstehenden Löss entstanden ist (Abb. 2).¹⁹

Die Grubenfüllung 585 erbrachte neben dem ortsblichen Keramikabfall einen Anteil Randscherben, die nach Machart und der charakteristischen Randausformung als Przeworsk-Keramik angesprochen werden können. Die Scherben gehören zur Masse der handgemachten Ware, die einen Anteil von etwa 80 % ausmacht. Das Formenspektrum der handgemachten Gefäßkeramik reicht von einfachen Schüsseln mit einbiegendem Rand über steilwandige Kümpfe bis zu Hochformen in Gestalt von Tonnen und eiförmigen Töpfen. Es gibt kaum Verzierungen (Taf. 2).

Unerwartet hoch ist der Anteil an Drehscheibenware, der etwa 20 % im Keramikabfall der Grube ausmacht. Die auf der schnell rotierenden Scheibe gefertigte Keramik wirkt technisch sehr einheitlich. Ein komplettes

2 Nowe wykopaliska w Kleinschwabhausen

Poprzez przebadanie w latach 2012 i 2013 2 ha powierzchni na południowym obrzeżu miejscowości Kleinschwabhausen po raz pierwszy na płaskowyżu *Ilm-Saale-Platte* udało się odsłonić duży fragment osady funkcjonującej przypuszczalnie przez cały okres lateński.¹⁶ Odkryte zarysy domów naziemnych, relikty półziemianek, jam zasobowych i obiektów o charakterze technicznym dostarczyły licznego materiału ceramicznego, datowanego na okres lateński, od fazy A po fazę D. Jego analiza będzie bardzo istotna dla pogłębienia wiedzy o formach ceramiki we wschodniej Turynii, w szczególności po dokonaniu porównania z materiałami z położonych niedaleko osad w Pößneck, Remda¹⁷ oraz Schönburg.¹⁸

Interesująco przedstawia się jest kompleks ceramiczny z datowanego na późny okres lateński obiektu 585 (tabl. 2, tabl. 3, tabl. 4). Jest to duże, ciemnoszarobiałe przebarwienie o nieregularnej powierzchni (ok. 4,0 × 4,5 m) w występującym w tym miejscu lessie, powstałe w wyniku przecięcia się kilku jam o różnej funkcji (ryc. 2).¹⁹ Wypełnisko zawierało, oprócz fragmentów form lokalnych, również charakterystycznie ukształtowane wylewy naczyń kultury przeworskiej. 80 % materiałów to ceramika lepona ręcznie. Spektrum form obejmuje proste misy z zachyloną do wewnętrz krawędzią, naczynia o prostych ścianach oraz formy wysokie – garnki beczułkowe i jajowate. Zdobienie praktycznie nie występuje (tabl. 2).

Zaskakująco wysoki jest udział ceramiki toczonej, sięgający około 20 %. Wykonana na szybkoobrotowym kole, sprawia wrażenie technicznie bardzo jednolitej. Tego typu naczynia, z wałkiem w górnej części brzuśca i ozdobnym, powstałym podczas toczenia żlobkiem na części dolnej są formą szeroko rozpowszechnioną w środkowych Niemczech w fazie D1 (ryc. 3). Używane były także jako popielnice na cmentarzyskach (np. Weimar Tiefurt czy Jena Lerchenfeld). Fragmenty kilku takich naczyń odkryto także w Niederroßla.

¹⁶ Die örtliche Ausgrabungsleitung hatte Chr. Tannhäuser M. A. inne, er verfasste den Ausgrabungsbericht 2013 für die OA des Thüringischen Landesamts für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar, Vorgang 11/113.

¹⁷ H.-J. Barthel 1965; Montag 1999.

¹⁸ Müller 1987.

¹⁹ Es geht nur um die Keramikfüllung, eine Funktionsklärung des Befundes bleibt der Gesamtbearbeitung der Siedlung vorbehalten.

¹⁶ Pracami w terenie kierował mgr Chr. Tannhäuser, jest on także autorem sprawozdania z badań dla Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków i Archeologii w Weimarze.

¹⁷ H.-J. Barthel 1965; Montag 1999.

¹⁸ Müller 1987.

¹⁹ Chodzi jedynie o wypełnienie ceramiki, natomiast wyjaśnienie funkcji, jaką pełnił obiekt, pozostaje zadaniem całkowitego opracowania osady.

Drehscheibengefäß mit Schulterwulst und einer Drehrillenverzierung auf dem Unterteil ist weit verbreitete Leitform des Mittelgebirgsraumes für die Stufe Latène D₁ (Abb. 3). Gedrehte Schulterwulstgefäß sind auch als Leichenbrandbehälter auf den Brandgräberfeldern in die Erde gelangt und kommen z. B. in Weimar Tiefurt und Jena Lerchenfeld vor. Auch zur Töpferei von Niederroßla gehören Bruchstücke von mehreren gedrehten Schulterwulstgefäß.

Zwei Randscherben mit Facettierung von einem Gefäß aus Befund 585 fallen wegen ihrer feinkeramischen Machart besonders auf (Taf. 3. 5). Der kantige Rand knickt rechtwinklig nach außen. Die Wand ist mit 3 mm Stärke gleichmäßig dünn ausgeformt. Im Bruch sind die Scherben spröde und sandig, nicht allzu hart gebrannt. Eine gleichmäßige, dunkelgrau bis schwarz glänzende Engobe innen und außen verleiht dem Gefäß optische Eleganz. Der Behälter wirkt äußerlich wie auf der Scheibe gedreht.²⁰ Vielleicht gab es an dem Topf mit einem Mündungsdurchmesser von 15,5 cm und einer Höhe von ca. 16 bis 20 cm auch einen X-Henkel, dann wäre es eine Tasse.

Das Stück Feinkeramik aus Grube 585 ist mit mancher Grabkeramik aus Brandgruben und Brandschüttungsgräbern vergleichbar, wobei sie dort auch nicht dominiert und die markante Art der Randausformung selten ist. In der Oksywie-Kultur sind solche Töpfe oder Tassen in Stufe A_{1/2} verbreitet.²¹ Die gleiche Datierung erfahren die Formen innerhalb der Przeworsk-Kultur.²² Soweit Fibeln dabei gefunden wurden, sind es die Varianten Kostrzewski F, K und G.

Einige Randscherben fallen zweifelsfrei unter die Kategorie ‚Przeworsk‘, sind aber in ihrer technischen Qualität z. B. wegen der verwendeten, etwas gröberen Töpfertone, der dickeren Wandstärken und fleckigeren Brandfarben der Überzüge sowie einer weniger exakten Ausformung der Ränder gemessen an dem eben beschriebenen Gefäß zweite Wahl, jedenfalls weniger perfekt gefertigt worden. Die vorliegenden Gefäßreste

Abb. 2 Kleinschwabhausen Befund 585 im Planum.

Ryc. 2 Kleinschwabhausen. Plan płaski ob. 585.

Szczególną uwagę zwracają dwa cienkościenne, facetowane wylewy z obiektu 585 (tabl. 3. 5). Profilowana krawędź odchylona jest pod kątem prostym na zewnątrz. Ścianka ma równomiernie na całej powierzchni 3 mm grubości. Naczynie musiało być niezbyt starannie wypalone, fragmenty są w przełamach kruche i piaskowe. Równomierne, przechodzące z ciemnej szarości w czerń wyściecenie, widoczne i na powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej, nadaje naczyniu optyczną elegancję. Wygląda ono, jak gdyby było toczone na kole.²⁰ Jeśli pierwotnie było zaopatrzone w iksowate ucho, to przy rekonstruowanej wielkości (średnica wylewu: 15,5 cm, wysokość: 16–20 cm) należałoby je określić jako kubek.

Cienkościenny fragment z jamy 585 znajduje liczne odpowiedniki wśród ceramiki z grobów ciałopalnych, jamowych i grobów obsypanych szczątkami stosu, choć nie jest ona tam dominująca i tylko z rzadka krawędzie są tak wyraźnie ukształtowane, jak opisano powyżej. W kulturze oksywskiej takie garnki lub kubki rozpoznane są w fazie A_{1/2}.²¹ Podobnie datuje się takie formy w kulturze przeworskiej,²² gdzie towarzyszą im zapinki wariantów F, K i G wg Kostrzewskiego.

Niektóre fragmenty wylewów należałoby bez wątpliwości określić jako przeworskie, jednak grubsze ścianki, zastosowana, dosyć gruboziarnista domieszka, powstała po wypale barwne plamy na powierzchni oraz

²⁰ Wegen dieses immer wieder entstehenden technischen Eindrucks wurde nochmals eine Töpferin mit Berufspraxis in experimenteller Archäologie und an der Drehscheibe konsultiert: Es bleibt dabei, nach der Symmetrie des Gefäßrandes und der Materialstruktur im Bruch ist die Keramik zweifelsfrei handgemacht.

²¹ Bokiniec 2005, z. B. Gräber 39, 301, 305, 423; Strobin 2011, 16: Form c4, z. B. Pruszcz Gdanski 7, Grab 31 und Pruszcz Gdanski 10, Grab 10 (Taf. LVI).

²² Dąbrowska 1988c, Taf. I und III; Dąbrowska 1988a: Piotrkow Kujawski Grab 2 (Abb. 4 h); Godłowski 1992, Abb. 1. 8 und 11.

Wrażenie było tak silne, że zwróciono się o konsultację do garnarki obeznanej z archeologią eksperymentalną i pracą na kole garnarskim. Wg jej opinii, sądząc po symetrii brzegu naczynia i strukturze materiału na przełamie, naczynie to było bez wątpienia wykonane ręcznie.

Bokiniec 2005, np. groby 39, 301, 305, 423; Strobin 2011, 16: forma c4, np. Pruszcz Gdanski 7, grób 31 i Pruszcz Gdanski 10, grób 10 (tabl. LVI).

Dąbrowska 1988c, tabl. I, III; Dąbrowska 1988a: Piotrkow Kujawski grób 2 (ryc. 4 h); Godłowski 1992, ryc. 1. 8, 11.

stammen von Schüsseln (Taf. 3. 7, 9, 11, 19) oder Töpfen (Taf. 3. 8, 10, 12–17), die Mündungen sind immer der größte Durchmesser der Form, die Wandungen ziehen vom Rand zum Standboden ein.

Etwa die Hälfte der hier vorgelegten Gefäßränder nach Przeworsk-Art stammt von Grobkeramik. Die Mündungsdurchmesser liegen unter dem größten Gefäßdurchmesser. Oft sind die Ränder einfach nur verdickt und mit sehr weichen ungleichmäßigen Innenfacetten versehen. Diese sind durch einen schrägen Abstrich mit einem Spatel erzeugt oder sind vielleicht nur mit dem Finger nachgezogen worden und wirken so eher nachlässig gefertigt (Taf. 3. 12, 16, 19).

Zur groben Irdenerware gehören die eiförmigen Hochformen (Taf. 1). Bei den Gefäßen liegt der Mündungsdurchmesser unter dem größten Durchmesser. Die Gefäßwand zieht eine Schulterpartie bildend im oberen Drittel zum Rand hin ein. Eine Randscherbe dieser Form aus Grube 585 besaß einen bandförmigen Henkel. Damit wird sehr wahrscheinlich ein ca. 23–25 cm hohes Zweihenkelgefäß mit einem Mündungsdurchmesser von 22 cm rekonstruierbar, das mit dem oben genannten von Possendorf vergleichbar ist (Taf. 1. 1). Alle Fragmente der eiförmigen Töpfe sind unverziert und haben eine raue, fleckige Oberfläche von graubrauner Farbe.

Sowohl in der Grab- als auch in der Siedlungsgeramik der Oksywie- und der Przeworsk-Kultur kommen sehr ähnliche eiförmige Töpfe mit zwei annährend randständigen Henkeln vor. Der Rand ist steil oder etwas schräg ausgerichtet, biegt aber nicht deutlich aus. Sie werden im Formenspektrum des Gräberfeldes von Podwiesk im Kulmer Land zu den Töpfen Typ A_{3/4} gezählt.²³ In der jüngsten Arbeit zur Oksywie-Keramik gehören die eiförmigen Töpfe mit Henkeln zur Gruppe I.B der Stufen A_{1/2} und werden mit Jastorf-Formen in Brandenburg und Mecklenburg verbunden.²⁴ Das Formenspektrum der Przeworsk-Kultur kennt den eiförmigen Zweihenkeltopf sowohl aus der Siedlungsgeramik als auch aus fibeldatierten Gräbern.²⁵

Auch in den polnischen Verbreitungsgebieten haben die Töpfe, die für Grobkeramik typische, weniger kantige Randprofilierung. Im Mittelgebirgsraum ist der

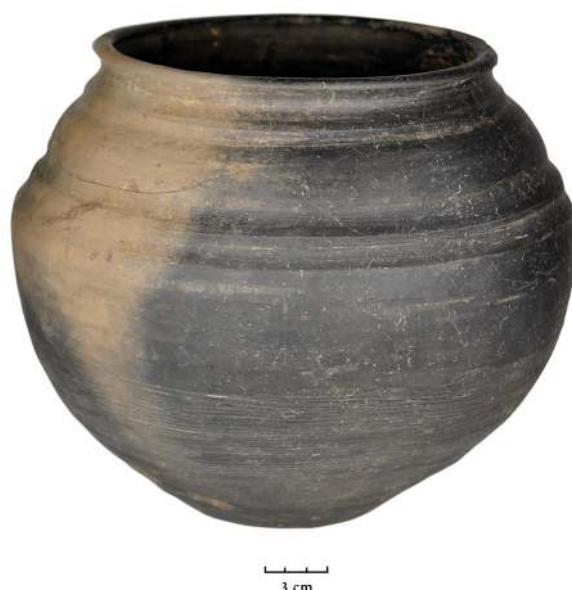

Abb. 3 Drehscheibentopf mit Schulterwulst.

Ryc. 3 Kleinschwabhausen. Naczynie toczone.

niezbyt staranne wykonanie krawędzi sprawiają, że w stosunku do wyżej opisanego naczynia technicznie kwalifikują się one jako drugi gatunek – są dużo mniej starannie wykonane. Odkryte fragmenty to części mis (tabl. 3. 7, 9, 11, 19) lub garnków (tabl. 3. 8, 10, 12–17), największą średnicę obserwuje się zawsze przy wylewie, a ścianki zwężają się ku dołowi.

Mniej więcej połowa przedstawionych tu fragmentów naczyń typu przeworskiego reprezentuje ceramikę grubościenną. Średnica wylewów jest zawsze mniejsza do największej wydłużności. Krawędzie często są jedynie pogrubione i wykazują mało wyraziste, nieregularne, ukośne facetowanie po stronie wewnętrznej, wykonane szpachłą lub nawet palcem, co sprawia wrażenie niestandardowości (tabl. 3. 12, 16, 19).

Do ceramiki grubościennej należą wysokie formy jajowate (tabl. 1). Również i tu średnica wylewów jest zawsze mniejsza do największej wydłużności. Jeden z fragmentów z jamy 585 posiadał taśmowate ucho. Pozwala to rekonstruować naczynie jako formę dwuuchą o wysokości 23–25 cm i średnicy wylewu około 22 cm, porównywalną z opisywanym wcześniej naczyniem z Possendorf (tabl. 1. 1). Żaden z fragmentów garnków jajowych nie jest zdobiony, mają one szorstką, plamistą powierzchnię o kolorze szarobrązowym.

Zarówno w ceramice grobowej jak i osadowej kultury oksywskiej i przeworskiej występują bardzo podobne,

²³ Bokiniec 2005, 109–110.

²⁴ Strobin 2011, 241 und 244, Taf. 4. 1 und 5. 3.

²⁵ Dąbrowska 1988a, Abb. 4 g, p.

eiförmige Topf mit und ohne Henkel, auch ohne facettierte Ränder, immer Bestandteil des Hausrats.

Die technische Ausführung der grobkeramischen Scherben mit facettiertem oder angedeutet facettiertem Rand aus Komplex 585 unterscheidet sich nur wenig von der übrigen handgemachten Keramik aus der Siedlung Kleinschwabhausen. Die häufige Verwendung von Muschelkalk als Magerungsmittel lässt eine örtliche Fertigung erwarten. Gelegentliche Schlicküberzüge unterhalb der Gefäßschulter sind auf grober und dickwandiger Siedlungsware, auch solcher mit facettierten Rändern, üblich.

Eine Unterscheidung von dem auch im Mittelgebirgsraum vertretenen elbgermanischen Keramikmaterial der Stufe D2 (Eggers A) nach den Randprofilen allein ist in manchen Fällen durchaus schwierig. Bei Wandscherben mit den dunklen schwarzgrauen Überzügen ist es schon gar nicht sicher, ob ostgermanisch und D1 oder elbgermanisch und D2. Es scheint zwingend, mit einem Einfluss ostgermanisch geprägter Formen und Techniken auf die örtliche Siedlungskeramik zu rechnen. Das Ergebnis muss sich dann in der Siedlungskeramik der Übergangszeit feststellen lassen.²⁶

Der Quellenwert der auf der Ilm-Saale-Platte zu vergleichenden Keramik wird dadurch gemindert, dass von allen Plätzen lediglich Oberflächenfunde vorliegen oder die Scherben von nur wenig angeschnittenen Siedlungen stammen. Für sie kann wegen der sehr fragmentarischen Überlieferung des Fundmaterials zusammengefasst werden, dass ostgermanische Einflüsse nur an den Randscherben festgemacht werden und Verzierungselemente fehlen. Technische Kriterien an aufgesammelten, einzelnen Wandscherben bleiben, für sich genommen, ein vages Kriterium.

Der Stichprobe von Kleinschwabhausen sollte die Situation in den Siedlungen gut treffen. Entscheidend bleibt immer der gesamte Keramikkomplex einer Grubenfüllung in seiner Zusammensetzung. In Latène D1 sind auf der schnell rotierenden Scheibe gedrehte Töp-

jutowate garnki z dwoma uchami przytwierdzonymi w okolicy krawędzi. Brzeg naczynia jest pionowy lub nieco ukośny, niezbędny mocno wychylony. W klasyfikacji materiałów z cmentarzyska w Podwiesku na Ziemi Chełmińskiej garnki te określono jako typ A3/4,²³ w najnowszej pracy o ceramice oksywskiej jajutowate garnki z uchami należą do grupy I.B, która datowana jest na fazę A_{1/2} i łączona z formami jastorfskimi z Brandenburgii i Mecklenburgii.²⁴ W kulturze przeworskiej jajutowate garnki dwuuchowe pojawiają się zarówno w ceramice osadowej jak i w datowanych na podstawie zapinek grobach.²⁵

Także na terenach występowania w Polsce garnki te mają typowe dla ceramiki grubościenną, niestarannie profilowane krawędzie. W środkowych Niemczech jajutowaty garnek z uchami lub bez uch, niekoniecznie z facetowaną krawędzią, jest stałym elementem wyposażenia gospodarstwa domowego.

Pod względem technologicznym grubościenne fragmenty z facetowaną lub pogrubioną i lekko profilowaną krawędzią z obiektu 585 różnią się tylko nieznacznie od pozostałej, wykonanej ręcznie ceramiki z osady Kleinschwabhausen. Częste stosowanie wapnia muszlowego jako środka schudzającego masę garncarską wskazuje na produkcję lokalną. Występujące niekiedy chropowacenie dolnej części brzuśca jest zjawiskiem typowym dla grubościennej ceramiki kuchennej (także tej z facetowanymi krawędziami).

Odróżnienie ceramiki „wschodniogermańskiej” od materiałów typowych dla Germanów nadłabskich w fazie Lt D2 (Eggers A), również obecnych w środkowych Niemczech, jest na podstawie samych tylko wylewów bardzo trudne. Natomiast w przypadku fragmentów brzuśców naczyń o ciemnej, czarno-szarej powierzchni w ogóle nie jest pewne, czy są to formy właściwe osadnictwu Germanów wschodnich (z fazą Lt D1) czy też Germanów nadłabskich (z fazą Lt D2). Z całą pewnością miejscowa ceramika ulegała wpływom ze wschodu. Efekt tych oddziaływań widoczny jest w ceramice osadowej z okresu przejściowego.²⁶

23 Bokiniec 2005, 109–110.

24 Strobin 2011, 241, 244, tabl. 4. 1 i 5. 3.

25 Dąbrowska 1988a, ryc. 4 g, p.

26 Aby wyjaśnić proces transformacji form, konieczne jest porównanie materiałów osadowego z tych stanowisk, które wykazują kontynuację osadnictwa od schyłku okresu laterńskiego po wczesny okres rzymski. Wyniki należałoby skonfrontować z pracą Meyer 2012/2013, 63–65. Już na pierwszy rzut oka zauważalna jest odmiennosć Turynii, m. in. również dla tego, że „Großromstedt” z punktu widzenia archeologii osadniczej jest zarówno kontynuacją jak i migracją.

26 Zur Klärung formenkundlicher Transformationen ist der Vergleich von umfangreichen Siedlungskeramiken jener Plätze erforderlich, die eine Besiedlungskontinuität von Latène D1 in die frühe Kaiserzeit aufweisen, das Ergebnis wäre nach Meyer 2012/2013, 63–65 zu prüfen. Auf den ersten Blick weicht Thüringen ab, u. a. auch weil „Großromstedt“ siedlungsarchäologisch Kontinuität und Migration ist.

fe mit Schulterwulst, Schüsseln mit S-Profil und Schüsseln mit einbiegendem Rand, verziert mit Drehrillen und auch Glättverzierungen, ortsüblich. Im handgefertigten Formenspektrum dominieren Schüsseln und flache Töpfe mit einbiegendem Rand, ei- und tonnenförmige Hochformen mit verdickten Rändern. Die Gefäßreste mit ostgermanischen Merkmalen sind auffallend, auch regelmäßig vorhanden aber in der Masse abzählbar. Dem Kleinschwabhäuser Material vergleichbare Ergebnisse vermittelt die Untersuchung von Schönburg an der Mittelsaale. Von dort ist z. B. der Keramikkomplex der Fundstelle 1 nach Zeitstellung und Inhalt dem Komplex 585 sehr ähnlich. Eine Krause ist die ‚fremde‘ Przeworsk-Leitform der Stufe A₂. Die flüchtiger gefertigten Randformen sowie das Fehlen von Verzierungen sind charakteristisch.²⁷ Die Siedlung Schönburg provoziert die Frage nach eventuell zunehmenden Anteilen von Keramik in Przeworsk-Art saaleabwärts, Richtung Elbmündung.²⁸ Schönburg bietet mit der Keramik aus Grube 18 auch mindestens einen Komplex, der eine noch mittellatènezeitliche Einordnung facettierter Keramik gestattet.²⁹

Die im Kartenausschnitt (Abb. 1) ilmaufwärts und nach Westen verbreiteten Siedlungen der jüngeren Latènezeit (C/D₁) sind nicht systematisch untersucht. Es gibt von diesen Plätzen nur einzelne Keramikfragmente nach ostgermanischen Vorbildern und von manchen Oberflächenfundplätzen liegt noch kein Fund der hier besprochenen Art vor.

3 Schluss

Sicher kann die Neueröffnung von Siedlungen durch Bevölkerungsgruppen der Przeworsk-Kultur erwogen werden. Wenn das geschah, so ist das für die dem Mittelelbe-Saale- und Havelgebiet am nächsten liegenden thüringischen Siedlungslandschaften des nördlichen Thüringer Beckens mit der Porta Thuringica und des südlichen Harzvorlandes am wahrscheinlichsten. Es stellt sich ohnehin die Frage nach den ‚Grenzen‘ der mitteldeutschen Latène-Kultur in nordöstlicher Richtung. Ein Siedlungs-

Wartość poznawczą materiałów ceramicznych z płaskowyżu *Ilm-Saale-Platte* dla wszelkich badań porównawczych umniejsza fakt, iż są to głównie znaleziska powierzchniowe względnie materiały z osad przebadanych tylko w bardzo niewielkim stopniu. Taki stan bazy źródłowej zezwala jedynie na ogólne stwierdzenia, że na wpływy wschodniogermańskie wskazują tylko fragmenty wylewów oraz brak zdobienia ceramiki. Bardzo utrudnione są natomiast wszelkie analizy techniczne.

Próba losowa ceramiki z Kleinschwabhausen powinna być reprezentatywną dla materiałów z osad. Decydujące znaczenie ma zawsze całościowy skład kompleksu ceramiki z wypełniska danego obiektu. Formami lokalnymi są w fazie Lt D₁ toczone garnki z wałczkami na brzuścu, misy o esowatym profilu oraz egzemplarze z zachyloną do wewnętrz krawędzią, zdobione powstałymi podczas toczenia żłobkami lub wygładzane. Wśród ceramiki lepionej ręcznie dominują misy i płytkie garnki z zachyloną do wnętrza krawędzią, jajowate i baniste formy wysokie z pogrubionymi krawędziami. Uwagę zwracają fragmenty naczyń o cechach wschodniogermańskich. Występują one w zauważalnej liczbie. Takie samo spektrum materiałów wystąpiło w Schönburg nad środkową Soławą. Tamtejszy kompleks ceramiczny ze stanowiska 1 pod względem datowania i treści bardzo podobny jest np. do kompleksu 585. Naczynia z kryzą są tu formą obcą, typową jednak dla kultury przeworskiej w fazie A₂. Charakterystyczne są też niestarannie wykonane krawędzie i brak zdobienia.²⁷ W kontekście osady Schönburg pojawia się pytanie o ewentualny wzrost udziału procentowego ceramiki o przeworskim charakterze w kierunku dolnego biegu rzeki Soławy, ku jej ujściu do Łaby.²⁸ W każdym bądź razie facetowaną ceramikę z kompleksu z jamy 18 w Schönburg można datować jeszcze na średkowy okres lateński.²⁹

Uchwycone na analizowanym obszarze (ryc. 1), rozciągające się w górę rzeki Ilm i w kierunku zachodnim osady z młodszego okresu lateńskiego (C/D₁) nie były dotąd obiektem systematycznych badań. Pochodzą z nich jedynie pojedyncze fragmenty ceramiki powielającej wzorce wschodniogermańskie, a wśród znalezisk powierzchniowych nie stwierdzono dotąd żadnego, który odpowiadałoby rodzajowi omawianej tu ceramiki.

27 Müller 1987, 105–107, Taf. 4–5.

28 Zum Vergleich dazu Liste Peschel 1989, 55; Kurzkatalog Müller 1985, 136 und Tafeln.

29 Müller 1987, Taf. 10, 11, noch mittellatènezeitliche Gräber sind von Naumburg bekannt gemacht worden Spehr 1968.

27 Müller 1987, 105–107, tabl. 4–5.

28 Por. listę Peschel 1989, 55; Krótki katalog Müller 1985, 136 i tablice.

29 Müller 1987, tabl. 10, 11; Spehr 1968.

raum wie die Ilm-Saale-Platte war verschiedenen Einflüssen ausgesetzt. Das Saaletal öffnet und erleichtert den Zugang von und nach Norden. Es war auch eine Leitlinie, über die Einflüsse aus der Oksywie- und Przeworsk-Kultur, getragen von mobilen Personen und Gruppen, auf die Kontaktzone des Mittelgebirgsraumes wirkten. Die Siedlungslandschaften an der Mittelelbe und das südliche Havelgebiet waren Vermittler. Über Fläming und Niederlausitz wird die Oder und das Verbreitungsgebiet der Gubener Gruppe erreicht.³⁰

Im Untersuchungsraum sind in Summe entlang der Saale deutlich stärkere Przeworsk-Einflüsse erkennbar als in den Siedlungen entlang der Ilm. Keiner der bekannten Plätze mit ostgermanischen Verbindungen im Arbeitsgebiet gibt sich als Neugründung einer fremden Bevölkerung zu erkennen. Eher ist seit dem Ende von Latène C₂ (A₁) mit einem Einsickern von kleinen Gruppen und sicher auch Einzelpersonen saaleaufwärts zu rechnen. Dabei werden manche Gefäße auch mitgebracht worden sein. Diese Migrationsvorgänge erreichen in D₁ (A₂) entlang der Saale ihren Höhepunkt. Nur für einige Jahrzehnte ist der Prozess gut fassbar. Die Fremden waren in einem seit der Jungbronzezeit kontinuierlich und dicht besiedelten Raum, das zeigen auch die Bestattungssitten, willkommen. Das sollte auch als Voraussetzung dafür gelten, dass eine kulturelle Einflussnahme vor Ort und manche Adaptionen überhaupt stattfinden konnten. Ein vorerst oberflächlicher, quantitativer Vergleich des Materialaufkommens legt die Vermutung nahe, dass mögliche Migrationsvorgänge nach Süden und nach Westen über die untere und mittlere Ilm in die Flussgebiete von Gera und Apfelstädt deutlich geringer ausfielen, vielleicht auch so gar nicht stattgefunden haben. Auch wurde der thüringische Südwesten nicht erreicht. Daraus könnte vorerst gefolgert werden, dass das zentrale und westliche Thüringer Becken die Przeworsk-Einflüsse nicht über die Werra nach Hessen vermittelten. Es bleibt der Korridor nördlich der Unstrut bis zum Harz und nach Osten weiter bis zur mittleren Elbe. Es wäre im Vergleich auch von Interesse, Kontinuität und Qualität dieser großräumlichen kulturellen Verbindung nach Osten und Nordosten auch für den nachfolgenden Abschnitt der frühen Kaiserzeit, bei sich verändernden keramischen ‚Erkennungsmerkmalen‘, in den Focus der Forschung zu rücken.

3 Zakończenie

Z pewnością należałoby rozważyć, czy przybyłe grupy ludności kultury przeworskiej nie zakładały nowych osad. Jeśli tak, to nastąpiło to najprawdopodobniej na położonych najbliżej obszaru środkowej Łaby i Soławy oraz Haweli terenach na północy Kotliny Turyńskiej i na południowym przedgórzu Harzu. Pojawia się zatem pytanie o ‚granice‘ środkowoniemieckiej kultury lateńskiej w kierunku północno-wschodnim. Przestrzeń osadnicza, taka jak płaskowyż *Ilm-Saale-Platte*, poddawana była różnym wpływom. Dolina Soławy otwiera i ułatwia dostęp z północy i na północ. Był to korytarz, przez który wpływy kultury oksywskiej i przeworskiej, przenoszone poprzez migracje pojedynczych osób i niewielkich grup ludzkich, mogły oddziaływać na strefę kontaktową Średniegozja Niemieckiego. Rolę pomostu odgrywały terytoria osadnicze nad środkową Łabą i na południe od Haweli. Poprzez pasmo wzgórz Fläming i Dolne Łużyce dociera się do Odry i terenów rozprzestrzenienia grupy gubińskiej.³⁰

Na analizowanym obszarze wpływy przeworskie są wyraźnie silniejsze w strefie wzdłuż Soławy niż na osadach nad rzeką Ilm. Nie stwierdzono przy tym, aby jakakolwiek znana tutaj osada, mająca wschodniogermańskie powiązania, była założona przez obcą ludność. Przyjąć należy raczej, że od końca fazy Lt C₂ (A₁) następowało przenikanie małych grup i pojedynczych osób na terytoria w górę Soławy. Wraz z nimi na ten teren dotarła obca ceramika. Owe migracje wzdłuż Soławy osiągnęły swoją kulminację w fazie Lt D₁ (A₂). Proces ten jest dobrze czytelny jednak tylko w odniesieniu do kilku dziesięcioleci. Także pochówki świadczą o tym, że obcy przybysze byli na opisywanym obszarze, gęsto i nieprzerwanie zasiedlonym od młodszej epoki brązu, zawsze mile widziani. Ową otwartość można uznać generalnie za warunek tego, że możliwe były wpływy i adaptacja obcych kultur. Już побieżne porównanie statystyczne występowania materiałów ceramicznych pozwala przypuszczać, że wyraźnie mniej intensywne były migracje na południe i na zachód wzdłuż dolnego i środkowego biegu rzeki Ilm ku dorzeczu rzek Gera i Apfelstädt. Niewykluczone jest też, że migracji takich w ogóle nie było. Nie osiągnęły one w każdym bądź razie południowego zachodu Turyngii. Można z tego wnosić, że centralna i zachodnia

³⁰ Müller 1985, 117; Seyer 1982, 72; Strobin 2011, 244; Dąbrowska 1988b, 204.

³⁰ Müller 1985, 117; Seyer 1982, 72; Strobin 2011, 244; Dąbrowska 1988b, 204.

Fundstellenverzeichnis zur Karte Abb. 1.

1 Possendorf, Weimarer Land (358 m ü. NN) Tobritz-Teich (Erdfall), südlich von Weimar westlich über dem Ilmtal, Kultstätte, die mit einem nachträglich rekonstruierten Pfahlgötzen, Resten eines stark benutzten Bronzekessels sowie einem von ehemals 7 Tongefäßen – einem 2-Henkeltopf der Przeworskultur – alles kam beim Torfstechen 1859 zu Tage. Mit der rekonstruierten Anordnung der Fundstücke zueinander wird ein Vergleich mit den Naturheiligtümern der Latène- und frühen Kaiserzeit von Oberdorla möglich.

Lit.: Behm-Blancke 2002/2003, 83–84; Götze, Höfer und Zschiesche 1909, 276–277; Peschel 1989; Peschel 2003.

2 Kahla/Seitenroda, Saale-Holzland-Kreis (370 m ü.

NN) Dohlenstein Höhensiedlung, Einzelscherbe.

Lit.: Peschel 1956, 68 (Abb. 315); Peschel 1989, 55.

3 Jena-Stadt (230 m ü. NN) Brandgräber vom Lerchenfeld, das Fundmaterial der Latène-Stufen D1 und 2a wurde 1874 und 1926 geborgen ohne dass Befundzusammenhänge überliefert sind, die Przeworskseinflüsse sind Weimar-Tiefurt vergleichbar und auch exakt zeitgleich nach D1 zu stellen.

Lit.: Neumann 1934, 457.

4 Bad Sulza, Weimarer Land (170 m ü. NN) Siedlung der Latène- und frühen Kaiserzeit auf dem Kirchplatz, unter der Keramik aus einer Siedlungsgrube wird ein kleiner henkelloser Topf mit kräftig facettiertem Rand abgebildet, auch eine Datierung nach D2 wird erwogen.

Lit.: Peschel 2000, 12.

5 Kolkwitz, Saale-Orla-Kreis (200 m ü. NN) Siedlung im Saaletal.

Lit.: Peschel 1989, 55.

6 Niederroßla, Weimarer Land (225 m ü. NN) Siedlung, Siedlungsareal der Latènezeit mit Befund eines Töpfereofens vom Südhang des Deputatberges, von dort zwei Randscherben nach Przeworsk-Art zwischen viel D1 Drehscheibenware aus den Grabungen von 1938.

Lit.: Schirmer 1941, OA Weimar, Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Thüringen.

7 Weimar-Tiefurt (225 m ü. NN) Brandgräberfeld auf dem Tiefurter Berg, einer kleinen Erhebung über dem westlichen Ilmufer, Funde 1930/37 aus den Kleingärten Axthelm und Lungwitz geborgen, 22 Gräber stark zerstört Latène C2/D1, darunter 1 Körpergrab LT C, Brandschüttungen unsicher, ostgermanischer

część Kotliny Turyńskiej nie uczestniczyły w transferze wpływów przeworskich za rzekę Werra, do Hesji. Pozostaże zatem korytarz przebiegający na północ od Unstruty do Harzu i dalej na wschód do środkowej Łaby. Interesujące byłoby z pewnością, oparte na dystynktywnym materiale ceramicznym, porównanie sytuacji z późnego okresu lateńskiego z dalekosiężnymi kontaktami kulturowymi ze wschodem i północnym wschodem w okresie rzymskim, co musiałoby być jednak oparte na dystynktywnym materiale ceramicznym.

Wykaz stanowisk uwzględnionych na mapie ryc. 1.

1. Possendorf, powiat Weimarer Land (358 m n.p.m.) Jezioro Tobritzteich (zapadlisko), na południe od Weimaru i na zachód od doliny rzeki Ilm; miejsce wotywne, gdzie znaleziono m. in. kultową figurkę drewnianą, fragmenty kotła z brązu oraz jedno z pierwotnie zdeponowanych siedmiu glinianych naczyń: dwuuchy garnek kultury przeworskiej. Rekonstrukcja ułożenia przedmiotów względem siebie wskazuje na związki z poświęconym siłom przyrody stanowiskiem kultowym w Oberdorla, datowanym na okres lateński i wczesny okres rzymski.

Lit.: Behm-Blancke 2002/2003, 83–84; Götze, Höfer i Zschiesche 1909, 276–277; Peschel 1989; Peschel 2003.

2. Kahla/Seitenroda, powiat Saale-Holzland (370 m n.p.m.) Osada wyżynna; jeden fragm. ceramiki.

Lit.: Peschel 1956, 68 (ryc. 315); Peschel 1989, 55.

3. Jena (230 m n.p.m.) Stan. Lerchenfeld, mat. z grobów ciałopalnych z faz LTD1–2a znalezione w latach 1874 i 1926; widoczne wpływy kultury przeworskiej, podobnie jak na stan. Weimar-Tiefurt, datowanym na fazę LTD1.

Lit.: Neumann 1934, 457.

4. Bad Sulza, powiat Weimarer Land (170 m n.p.m.) Osada z okresu lateńskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich na placu przed kościołem; wśród ceramiki pochodzącej z jamy osadowej był wyrysowany fragm. małego bezuchego garnka z wielokrotnie facetowaną krawędzią; dat. najpewniej na fazę LTD2.

Lit.: Peschel 2000, 12.

5. Kolkwitz, powiat Saale-Orla (200 m n.p.m.) Osada w dolinie Soławy.

Lit.: Peschel 1989, 55.

Einfluss in den Inventaren, Keramik der Przeworsk-Kultur ist nicht überliefert, ist aber vergleichbar Jena-Lerchenfeld aus den Aufzeichnungen zu erschließen.
Lit.: S. Barthel 1966, 263–279.

8 Mönchenholzhausen, Weimarer Land (263 m ü. NN) Siedlung, bei Notbergungen durch ehrenamtliche Bodendenkmalpfleger in der heutigen Ortslage entlang eines Bachlaufes bei Baumaßnahmen aufgesammelte Keramik der Latènezeit C und D₁.
Lit.: Grasselt 1987, 214–215.

9 Pößneck, Saale-Orla-Kreis (230 m ü. NN) im Gewerbegebiet Pößneck-Ost, Ausgrabung einer Siedlungsfläche mit Befunden der jüngeren Latènezeit von 1998 bis 2000 durch T. Montag, das Keramikmaterial enthält einen kleinen aber auffälligen Anteil Przeworsk-Keramik.

10 Remda, Saalfeld-Rudolstadt (310 m ü. NN) Siedlung, die von G. Behm-Blancke, K. D. Jäger und S. und H. Barthel zwischen 1952 und 1959 in einem kleinen Ausschnitt ausgegraben wurde. Die Funde setzen in Latène C ein, sie stammen aus Kulturschichtresten, Aufsammlungen durch ehrenamtliche Bodendenkmalpfleger und aus zwei eingetieften Häusern, davon 1/1959 im Grundriss vollständig erhalten, bei ca. 8% Drehscheibenware und zwei Graphittonsscherben nur schwacher Przeworsk-Einfluss.

Lit.: H.-J. Barthel 1965, Abb. 3, 6.3; Montag 1999, 252–253, 255.

11 Dienstedt, Ilm-Kreis (330 m ü. NN) am westlichen Ortsrand auf der Niederterasse der Ilm Siedlung der Latène- bis Kaiserzeit auf dem Gelände der Agrargenossenschaft, durch H. Dreißig wurden bei Erdbewegungen 1994 oberflächlich große Mengen an Siedlungs-keramik geborgen, darunter eine Fibel Kostrzewski Var. G (Beltz Var. J), unter der handgemachten Keramik auch zwei facettierte Ränder, keine Drehscheibenware.
OA Weimar, Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Thüringen.

12 Kleinschwabhausen, Weimarer Land (320 m ü. NN) Siedlung, erste Funde durch G. Eichhorn 1880, systematische Untersuchung von ca. 2 ha Fläche einer Siedlung in Hanglage am südlichen Ortsrand 2012/13 Leitung Chr. Tannhäuser, Grundrisse ebenerdiger Pfostenbauten, technischen Anlagen und Gruben mit umfangreichen Keramikkomplexen, darunter in jüngerlatènezeitlichen Grubenfüllungen Anteile von Przeworsk-Keramik, hier wurde zum Vergleich der fundreiche Gru-

6. Niederroßla, powiat Weimarer Land (225 m n.p.m.) Osada; w piecu garnkarskim m. in. dwa fragmenty wylewów w typie przeworskim, odkryte w roku 1938 wraz z dużą liczbą ceramiki toczonej z fazy LTD₁.

Lit.: Schirmer 1941; archiwum Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków i Archeologii w Weimarze.

7. Weimar-Tiefurt (225 m n.p.m.) Cmentarzysko ciałopalne nad zachodnim brzegiem rzeki Ilm; mat. z badań 1930/37: 22 mocno zniszczone groby z faz LTC₂/D₁, w tym jeden grób szkieletowy z fazy LTC; resztki stosów w grobach nie są poświadczane w sposób pewny, widoczne wpływy wschodniogermańskie w inwentarzach grobowych; brak ceramiki przeworskiej, mat. ceramiczny porównywalny z Jena-Lerchenfeld.

Lit.: S. Barthel 1966, 263–279.

8. Mönchenholzhausen, powiat Weimarer Land (263 m n.p.m.) Osada, ceramika z fazy LTC- D₁ zebra na przez amatorów podczas prac budowlanych prowadzonych na zabudowanym dzisiaj terenie wzduł biegu strumienia.

Lit.: Grasselt 1987, 214–215.

9. Pößneck, powiat Saale-Orla (230 m n.p.m.) Na terenie przemysłowym Pößneck-Ost; osada z obiekta mi z późnego okresu lateńskiego, badana w latach 1998–2000 przez T. Montag'a; w mat. ceramicznym widoczne silne wpływy przeworskie.

10. Remda, Saalfeld-Rudolstadt (310 m n.p.m.) Osada, przebadana częściowo w latach 1952–1959; mat. z fazy LTC znaleziono na powierzchni, w warstwie kulturowej oraz w dwóch półziemiankach, z których ob. 1/1959 był całkowicie zachowany; 8% materiału stanowiła ceramika toccona, odkryto dwie skorupy grafitowe; wpływy kultury przeworskiej dość nieliczne.

Lit.: H.-J. Barthel 1965, ryc. 3, 6.3; Montag 1999, 252–253; 255.

11. Dienstedt, powiat Ilm (330 m n.p.m.) Na zachodnich obrzeżach, na terasie niskiej rzeki Ilm; osada z okresu lateńskiego i okresu wpływów rzymskich na terenie spółdzielni rolniczej; znaleziska powierzchniowe w trakcie prac ziemnych w 1994 r.: duża ilość ceramiki ręcznej lepiej, w tym dwa fragm. facetowane; fibula Br (Kostrzewski G / Beltz J); brak ceramiki toczonej.

Lit.: niepubl., archiwum Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków i Archeologii w Weimarze.

12. Kleinschwabhausen, powiat Weimarer Land (320 m n.p.m.) Osada; pierwszych znalezisk dokonał G. Eichhorn w roku 1880; w latach 2012/13 podjęto sys-

benkomplex 585–588 ausgewählt.

OA Weimar, Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Thüringen: VG 11/118.

13 Großromstedt, Weimarer Land (340 m ü. NN) „Schanze“ Brandgräberfeld der augusteischen Übergangsperiode, Latène D2: Grab 1908 E 23 früheste Belegungsphase (Zeitgruppe 1) mit noch ostgermanisch geprägter Schildbuckelform.

Lit.: Peschel 1978, 69–70; Peschel 2005.

14 Göttern, Weimarer Land (290 m ü. NN) Siedlung, am südöstlichen Ortsrand an der Magdel gelegen, vom Neubaugebiet erfasst und sich teilweise mit der Wüstung Gauga überschneidend. Die nur eingeschränkt mögliche Rettungsgrabung durch F. Jelitzki 1992 erbrachte viel Keramik, darunter einzelne facettierte Ränder von Przeworsk-Formen.

Lit.: Vollmer 2001, 7; OA Weimar, Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Thüringen.

15 Naundorf, Weimarer Land (310 m ü. NN) Siedlung, Oberflächenfundplatz der Latène- bis Kaiserzeit südöstlich des Ortes am Tonndorfbach, u. a. von Th. Schiffer und K. D. Tischler seit 1983 systematisch betreut: neben Drehscheibenware und Graphitton auch einzelne Scherben mit facettiertem Rand.

OA Weimar, Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Thüringen.

16 Nausnitz, Saale-Holzland-Kreis (220 m ü. NN) Siedlung nordwestlich vom Ort auf einem Plateau über dem Gleisbach, 2 km entfernt im Nordwesten befindet sich der Alte Gleisberg mit seiner latènezeitlichen Höhenbesiedlung. Eine Latènesiedlung ist durch große Mengen aufgesammelter Keramik nachgewiesen. Neben 4 % Drehscheibenware und Rohgraphit zur Nachahmung von Graphitonkeramik gibt es einen Anteil Przeworsk Keramik. Nach Latène D1 werden auch Eisenschlacken und 8 kg Kupferschlacke datiert.

Lit.: Böhme 1997, 98–100.

17 Milda, Saale-Holzland-Kreis (400 m ü. NN) Siedlung am nördlichen Ortsrand in Hanglage zum Leutra-Bach, die seit 1988 von M. Böhme aufgesammelte Keramik spricht für eine Datierung des Platzes zwischen Latène C1 und D2a. Neben einem Anteil Przeworsk Keramik gibt es Drehscheibenkeramik und ortsübliche handgemachte Ware. Etwa 5 kg Kupferschlacke gelten als Beleg für die Metallverarbeitung am Ort.

Lit.: Böhme 1997, 100–104.

matyczne wykopaliska na obszarze ok. 2 ha; odkryto m. in. zarysy naziemnych budowli słupowych, liczne jamy i obiekty o charakterze technicznym; duża ilość ceramiki, w tym materiały kultury przeworskiej.

Lit.: niepubl., archiwum Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków i Archeologii w Weimarze: VG 11/118.

13. Großromstedt, powiat Weimarer Land (340 m n.p.m.) Stan. „Szaniec“ – cmentarzysko ciałopalne ze schyłku okresu lateńskiego i początków okresu rzymskiego; grób 1908 E 23 z najwcześniejszej fazy cmentarzyska (horyzont 1) zumbem w typie wschodniogermańskim.

Lit.: Peschel 1978, 69–70; Peschel 2005.

14. Göttern, powiat Weimarer Land (290 m n.p.m.) Osada zniszczona przez nowożytną zabudowę, badana ratowniczo w 1992 r.; duża ilość ceramiki, w tym pojedyncze facetowane krawędzie naczyń kultury przeworskiej.

Lit.: Vollmer 2001, 7; archiwum Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków i Archeologii w Weimarze.

15. Naundorf, powiat Weimarer Land (310 m n.p.m.) Na południowy wschód od miejscowości, nad rzeką Tonndorfbach – liczne materiały powierzchniowe z osady, datowane od okresu lateńskiego po okres rzymski; oprócz ceramiki toczonej i graftowej także pojedyncze fragmenty o facetowanych wylewach.

Lit.: niepubl., archiwum Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków i Archeologii w Weimarze.

16. Nausnitz, powiat Saale-Holzland (220 m n.p.m.) Osada dat. na okres lateński, położona na północny zachód od miejscowości, na płaskowyżu nad rzeką Gleisbach; w materiale znajdowała się ceramika toczena (4 %) i surowy grafit służący do naśladownictwa ceramiki grafitowej, a także ceramika przeworska; z fazą LTD1 można też wiązać znaleziska żużla żelaznego i 8 kg szlaki brązowej.

Lit.: Böhme 1997, 98–100.

17. Milda, powiat Saale-Holzland (400 m n.p.m.) Osada na północnym obrzeżu miejscowości, na zboczu prowadzącym do strumienia Leutra, dat. na fazy LTC1 – D2a; znaleziska luźne z powierzchni; ceramika przeworska, ceramika toczena oraz lokalna ceramika wykonana ręcznie; odkryte 5 kg szlaki miedzianej wskazują na lokalną produkcję metalurgiczną.

Lit.: Böhme 1997, 100–104.

18. Geunitz, powiat Saale-Holzland (270 m n.p.m.) Osada na północnych obrzeżach miejscowości na zero-

18 Geunitz, Saale-Holzland-Kreis (270 m ü. NN) Siedlung am nördlichen Ortsrand auf einem erodierten Schwemmkegel über dem Rinnebach, seit 1988 ist der Platz bekannt und von M. Böhme wurde Keramik mehrerer Siedlungsphasen geborgen. Unter der latènezeitlichen Ware befindet sich mindestens ein Stück Przeworsk-Keramik einer bauchigen Hochform.

Lit.: Böhme 1997, 104–106.

19 Graitschen/Löberschütz, Saale-Holzland-Kreis (350 m ü. NN) Höhensiedlung ‚Alter Gleisberg‘ der Bronze- sowie der Hallstatt- und Latènezeit: Unter den jüngerlatènezeitlichen Altfunden ostgermanische Keramik. Neue Ausgrabungen werden im Rahmen eines geoarchäologischen Praktikums seit 2004 vom Bereichs Ur- und Frühgeschichte der FSU Jena durchgeführt.

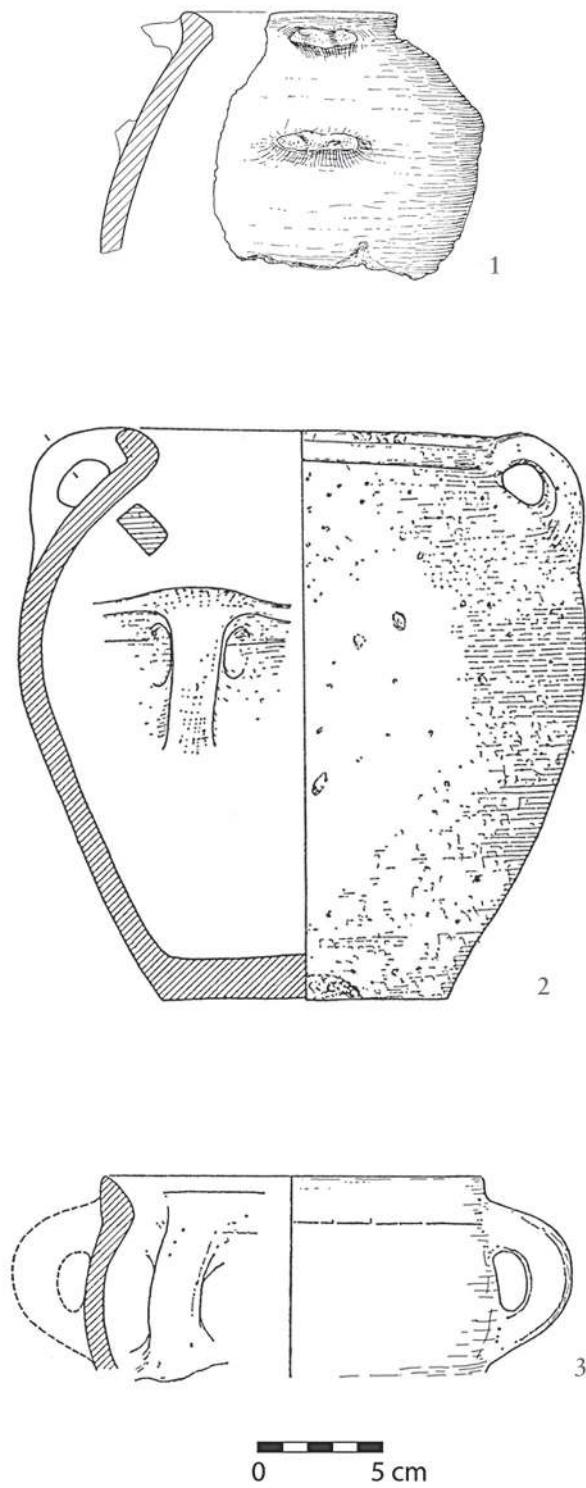
Lit.: Simon 1962, 210.

dowanym stożku napływowym nad rzeczką Rinnebach; znaleziska luźne z powierzchni; wśród lateńskiej ceramiki znajduje się przynajmniej jedno naczynie kultury przeworskiej – wysoka forma baniasta.

Lit.: Böhme 1997, 104–106.

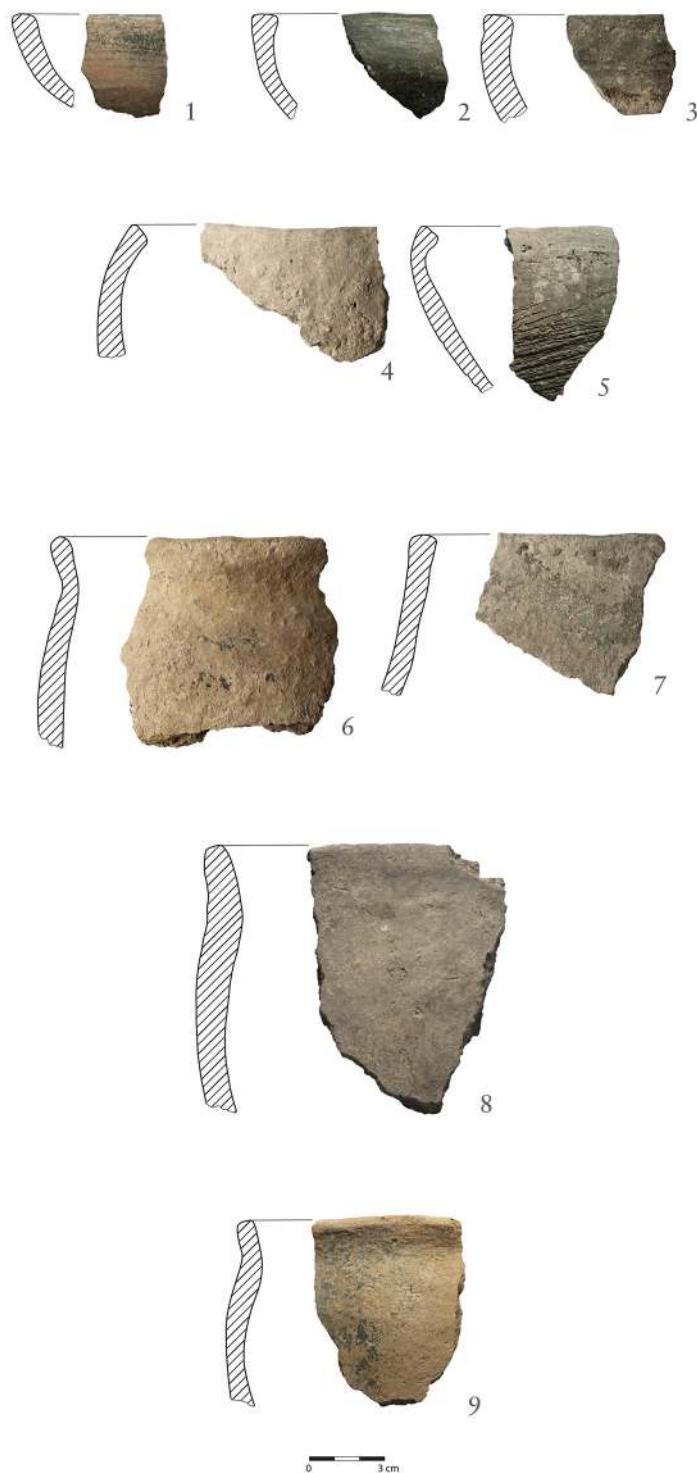
19. Graitschen/Löberschütz, powiat Saale-Holzland (350 m n.p.m.) Stan. ‚Alter Gleisberg‘ – osada wyżynna z okresu brązu oraz okresu halsztackiego i lateńskiego; wśród mat. z późnego okresu lateńskiego znajduje się ceramika w typie wschodniogermańskim; od 2004 badania stacjonarne Inst. Prahistorii i Historii Starożytnej Uniwersytetu Friedricha Schillera w Jenie.

Lit.: Simon 1962, 210.

Taf. 1 Zweihenkeltöpfe von Kleinschwabhausen, Possendorf und Remda.

Tabl. 1 Garnki dwuuchne z Kleinschwabhausen, Possendorf i Remda.

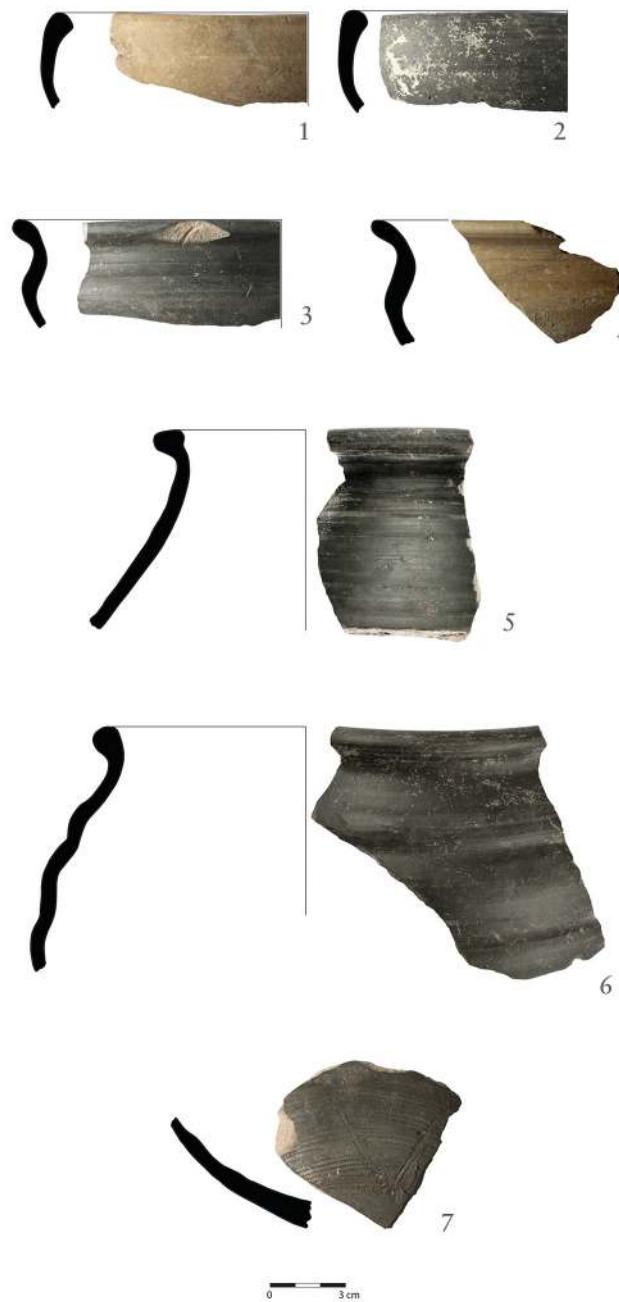
Taf. 2 Auswahl handgefertigter Formen aus der Grubenfüllung 585.

Tabl. 2 Wybór ceramiki ręcznie lepionej z ob. 585.

Taf. 3 Keramik nach Przeworsk Art aus der Grubenfüllung 585.

Tabl. 3 Ceramika typu przeworskiego z ob. 585.

Taf. 4 Auswahl Drehscheibenkeramik aus der Grubenfüllung 585.

Tabl. 4 Wybór ceramiki toczonej z ob. 585.

Bibliographie

Bibliografia

H.-J. Barthel 1965

Hans-Joachim Barthel. „Eine Siedlung der Spätlatènezeit und römischen Kaiserzeit bei Remda, Kr. Rudolstadt“. *Alt-Thüringen* 7 (1965), 250–265.

S. Barthel 1966

Sonja Barthel. „Latènezeitliche Gräber aus dem Kreise Weimar“. *Alt-Thüringen* 8 (1966), 259–280.

Behm-Blancke 2002/2003

Günter Behm-Blancke. *Heiligtümer der Germanen und ihrer Vorgänger in Thüringen. Die Kultstätte Oberdorla. Forschungen zum alteuropäischen Religions- und Kultwesen*. Bd. 38. Weimarer Monographien zur Ur- und Frühgeschichte. Stuttgart: Theiss, 2002/2003.

Böhme 1997

Manfred Böhme. „Kupferverhüttung auf latènezeitlichen Siedlungen Ostthüringens“. *Alt-Thüringen* 31 (1997), 85–188.

Bokiniec 2005

Ewa Bokiniec. *Podwiesk Fundstelle 2. Ein Gräberfeld der Oksywiet-Kultur im Kulmer Land* 11. Monumenta archaeologica barbarica. Warszawa und Toruń: Eigenverlag Fundacja Przyjaciół Inst. Arch. Uniw. Warszawskiego, 2005.

Dąbrowska 1988a

Teresa Dąbrowska. „Bemerkungen zur Entstehung der Przeworsk-Kultur“. *Prähistorische Zeitschrift* 63 (1988), 53–80.

Dąbrowska 1988b

Teresa Dąbrowska. „Frühe Einflüsse der Przeworsk-Kultur auf die Jastorfkultur“. *Zeitschrift für Archäologie* 23 (1988), 191–210.

Dąbrowska 1988c

Teresa Dąbrowska. *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1988.

Godłowski 1992

Kazimierz Godłowski. „Die Przeworsk-Kultur“. In *Beiträge zum Verständnis der Germania des Tacitus Teil II. Bericht über die Kolloquien der Kommission für die Altertumskunde Nord- und Mitteleuropas im Jahre 1986 und 1987*. Hrsg. von G. Neumann und H. Seemann. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-Historische Klasse 3. Folge. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992, 9–90.

Götze, Höfer und Zschiesche 1909

Alfred Götze, Paul Höfer und Paul Zschiesche. *Die vor- und frühgeschichtlichen Altertümer Thüringens*. Würzburg: Käbitzsch, 1909.

Grasselt 1987

Thomas Grasselt. „Latènezeitliche Funde von Mönchenholzhausen, Kr. Erfurt“. *Ausgrabungen und Funde* 32 (1987), 213–219.

Hachmann 1956/1957

Rolf Hachmann. „Ostgermanische Funde der Spätlatènezeit in Mittel- und Westdeutschland. Ein Beitrag zum Problem des Nachweises von Bevölkerungsbewegungen aufgrund des urgeschichtlichen Grundstoffs“. *Archaeologia geographica* 5/6 (1956/1957), 55–68.

Makiewicz 1988

Tadeusz Makiewicz. „Opfer und Opferplätze in der vorrömischen und römischen Eisenzeit in Polen“. *Prähistorische Zeitschrift* 63 (1988), 81–112.

Makiewicz 1989

Tadeusz Makiewicz. „Tieropfer und Opferplätze der vorrömischen und römischen Eisenzeit in Polen“. In *Religion und Kult in ur- und frühgeschichtlicher Zeit, XIII. Tagung der Fachgruppe Ur- und Frühgeschichte vom 4. bis 6. November 1985 in Halle (Saale)*. Hrsg. von F. Schlette und D. Kaufmann. Berlin: Akademie Verlag, 1989, 261–272.

Meyer 2012/2013

Michael Meyer. „Frühe ‚Germanen‘ in Hessen“. *Berichte der Kommission für Archäologische Landesforschung in Hessen* 12 (2012/2013), 57–78.

Montag 1999

Torsten Montag. „Die Keramik des spätlatènezeitlichen Fundplatzes Remda, Lkr. Saalfeld-Rudolstadt“. *Alt-Thüringen* 33 (1999), 239–273.

Müller 1985

Rosemarie Müller. *Die Grabfunde der Jastorf- und Latènezeit an unterer Saale und Mittelalbe*. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1985.

Müller 1987

Rosemarie Müller. *Latènezeitliche Siedlungen im Saale-Albe-Gebiet: I. Schönburg, Kreis Naumburg: eine mehrperiodige Siedlung an der Mittelsaale*. Universität Halle-Wittenberg: Wissenschaftliche Beiträge. Halle/Saale: Universität Halle-Wittenberg, 1987.

Müller 1999

Rosemarie Müller. „Archäologische Zeugnisse im Przeworskstil aus Aken an der Elbe“. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 41 (1999), 145–150.

Neumann 1934

Gotthard Neumann. „Germanische Bodenfunde aus dem Saaleetal bei Jena“. *Der Thüringer Erzieher* 2 (1934), 456–464.

Peschel 1956

Karl Peschel. „Die vor- und frühgeschichtliche Besiedlung des Dohlensteines bei Kahla-Löbschütz, Lkrs. Jena“. Unveröffentlichte Diplomarbeit. Jena, 1956.

Peschel 1978

Karl Peschel. *Anfänge germanischer Besiedlung im Mittelgebirgsraum. Sueben – Hermunduren – Markomannen.* Arbeits- u. Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege Beiheft 12. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1978.

Peschel 1989

Karl Peschel. „Der Kultfund von Possendorf“. *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 72 (1989), 43–60.

Peschel 2000

Karl Peschel. „Keramik aus Siedlungen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und frühen römischen Kaiserzeit in Nordthüringen“. In *Beiträge zur germanischen Keramik zwischen Donau und Teutoburger Wald: Kolloquium zur germanischen Keramik des 1.–5. Jahrhunderts, 17.–18. April 1998 Frankfurt a. M.* Hrsg. von S. Biegert. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte. Bonn: Habelt, 2000, 1–16.

Peschel 2003

Karl Peschel. „Possendorf“. In *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Bd. 23. Hrsg. von R. Müller, H. Beck und J. Hoops. Berlin u. a.: De Gruyter, 2003, 313–320.

Peschel 2005

Karl Peschel. „Großromstedt: Bemerkungen zu Belegungsbeginn – Zeitmarken – Wiederbelegung“. *Alt-Thüringen* 38 (2005), 213–230.

Schirmer 1941

Erwin Schirmer. „Ein germanischer Töpferofen in der Flur Niederroßla, Lkr. Weimar“. *Spatenforscher* 6 Folge 3/4 (1941), 22–32.

Abbildungsnachweis

Spis Rycin

1 Zeichnung Heike Künzel, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar. 2 Foto Christian Tannhäuser, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und

Schulz 1939

Walther Schulz. *Vor- und Frühgeschichte Mitteldeutschlands*. Halle an der Saale: Marhold, 1939.

Seyer 1982

Heinz Seyer. *Siedlung und archäologische Kultur der Germanen im Havel-Spree-Gebiet in den Jahrhunderten vor Beginn u. Z.* Berlin: Akademie-Verlag, 1982.

Simon 1962

Klaus Simon. „Die vor und frühgeschichtliche Besiedlung des Alten Gleisberges bei Bürgel, Kr. Eisenberg“. Unpublizierte Diplomarbeit, Jena. 1962.

Spehr 1968

Erika Spehr. „Zwei Gräberfelder der jüngeren Latène- und frühesten Römischen Kaiserzeit von Naumburg (Saale)“. *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 52 (1968), 233–290.

Strobin 2011

Anna Strobin. *Ceramika naczyniowa kultury oksywskiej*. Gdańskie Studia Archeologiczne. Seria Monografie. Gdańsk: Inst. Archeologii Uniwersytetu Gdańskiego, 2011.

Vollmer 2001

Antje Vollmer. „Eine Siedlung der jüngeren vorrömischen Eisenzeit von Göttern, Kr. Weimarer Land, nach den Rettungsgrabungen 1992“. Ungedruckte Semesterarbeit, Jena (OA Weimar, Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Thüringen). 2001.

Archäologie, Weimar. 3 Foto Hauke Arnold, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar.

Tafelnachweis

Spis Tablic

1 Umgezeichnet von Heike Künzel, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar. 2 Heike Künzel, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar, nach Peschel 1989, 48 Abb. 3. 5. 3 Heike

Künzel, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar, nach Montag 1999. 4 Heike Künzel, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar.

THOMAS GRASSELT

Dr., geb. 1958, Fachbereichsleiter Archäologische Denkmalpflege am Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie in Thüringen, Dienststelle Weimar. Diplom Ur- und Frühgeschichte 1985 Humboldt-Universität Berlin, Dissertation 1991 Friedrich-Schiller-Universität Jena. Wissenschaftliches Fachgebiet: vorrömische Eisenzeit und frühe Kaiserzeit im Mittelgebirgsraum.

Dr. Thomas Grasselt
Humboldtstraße 11
99423 Weimar, Deutschland
E-Mail: thomas.grasselt@tlda.thueringen.de